

MAGYARORSZÁG ÉS AZ USA VISZONYA (1988-1989)

*Magyar András
Károli Gáspár Református Egyetem
Bölcsészettudományi Kar*

Magyarország 1988-89-es Egyesült Államokkal való külpolitikai viszonyának megismerését, a hetvenes évek bizonyos eseményeihez kapcsolva elemzem az alábbiakban. Ennek során arra keresek választ, hogyan változott meg az amerikai kormány viszonyulása a Szovjetunióhoz és az milyen hatással volt a Magyarországgal való kapcsolatára? Milyen hatások, politikai befolyások és elképzelések hatottak az amerikai elképzelésre, ez az évek folyamán hogyan alakult át fokozatosan? Ezekre a kérdésekre keresem a választ.

Az amerikai külpolitikát a kötelezettségvállalás, az enyhülés „détente” politikai elképzelések jellemezték, amelyet a 70-es évektől kezdve a reálpolitikai elképzelés váltott fel. Azt követően átváltott egy szovjet ellenes politikára, majd fokozatosan a szovjet politikai életben történő változások hatására ismét enyhülési politikát figyelhetünk meg. Ezek az amerikai politikai változások, hogyan hatottak országunkkal való viszonyra?

AMERIKAI- SZOVJET VISZONY ALAKULÁSA

Az amerikai- szovjet viszonyban az ellentét már a második világháború után fennállt. Az amerikai kormány az enyhülés politikáját választotta a szovjetekkel szemben, igyekeztek egyenrangú félként kezelni őket. Az amerikai politika a *détente* politikai elképzelést próbálta megvalósítani. E politikai irányvonal fő kidolgozója Henry Kissinger volt, aki 1973. szeptember 21. és 1977. szeptember 2. között volt külügyminiszter.¹ 1972-től az amerikaiak számos csúcstalálkozón vettek

¹ Kissinger nemzetbiztonsági tanácsadóból lett külügyminiszter 1973-ban. Nixon elnöknek két jelöltje is volt még erre a posztra, az egyik Kenneth Rush volt, a másik John Connally, korábbi pénzügyminiszter. Azonban Kissinger mindenáron szeretett volna külügyminiszter lenni, amely poszt megadását Nixon nem nagyon akarta. Erről a következőképpen vélekedett: „nem igazán akartam, hogy Henryből külügyminiszter váljon”. Végül sikerült neki megszerezni a miniszteri kinevezést, ezáltal kiépített maga számára egy sajátos

részt a szovjetekkel, ezzel akarták valamelyest a köztük fennálló viszonyt enyhíteni. Olyan egyezményeket írtak alá, amelyek magába foglalják a gazdasági, politikai, kulturális és űrkutatással kapcsolatos együttműködések. Az amerikaiak még a tartozás visszafizetését is felfüggesztették számukra.

Erre az időszakra tehető a két fél között létrejövő SALT- egyezmények aláírása, a rakétarendszerekről, valamint az atomenergia békés célra való felhasználásáról.²

A két hatalom között ebben az időszakban mérséklődött a verseny, azonban 1974-től a szovjetek szembefordultak az amerikaiakkal azzal az indokkal, hogy ki akarják őket hagyni a közel- keleti eseményekből. Azonban ebben az évben aláírják július 15-e és 24-e között a közös szovjet- amerikai űrhajózási programot, a Szojuz- Apollo űrrepülés megvalósulását.

Az eddigi *détente* politika megbukott, és 1975-ben aláírt helsinki nyilatkozat után a reálpolitikai korszak kezdett megindulni. 1977-től már Cyrus Vance külügyminiszter szeretett volna kiegyezni a szovjetekkel. Megkezdődtek a SALT – tárgyalások, az emberi jogokkal kapcsolatos tárgyalások azonban megrekedtek.³ A két hatalom közötti viszony kezdett romlani, a szovjetek a harmadik világban jelentős sikereket kezdtek elérni, amit az amerikai vezetés rossz szemmel nézett. Egyre kevésbé voltak képesek az enyhülés politikáját folytatni.

Reagen elnöksége alatt a szovjetekkel való kapcsolatuk megromlott, szovjetellenesség kezdett kialakulni.⁴ Az enyhülés politikáját teljes mértékben elvetették, úgy vélték ezzel az amerikai politika sérülhet. Az ellentét kialakulását

intézményi rendszert, ahol szinte egy személyben végzett minden döntést, hiába volt mellette a hivatali szervezet, Kissingernek elég erősen megjelent én központúsága. Ettől függetlenül Nixon nem bánta meg, hogy őt választotta meg abban az időszakban az Egyesült Államok külügyminiszterének. Ezt a döntését bizonyítja Gerald Fordnak tett kijelentése: "Henry zseniális ember, de nem kell mindent elfogadni, amit mond. Felbecsülhetetlen segítség tud lenni, és rendkívül lojális, de nem szabad teljesen szabad kezét kapnia." Walter Isaacson: Kissinger életrajzi kötete bemutatja számunkra Kissinger életének teljes munkásságát. Valamint Avar János: A Kissinger-korszak Bp., 1980. kiadott könyvében részletesen kifejti azon korszak politikai eseményeit.

² Avar János: A Kissinger – korszak u.o. 182-202. old. A rakétákkal kapcsolatban már a németekkel való kapcsolataink folyamán említést tettem az 1987. dec. 8-én aláírt szerződésre.

³ A SALT- egyezmények létrejötte a következő években történt: 1972. máj. 26., 1972. nov.21., 1973. tavasza, 1973. június 22., 1974. jún.24-júl. 3., 1974. nov.23-24. Benkes Mihály: Szuperhatalmak Kora 1945-92 174-175. old.

⁴ 1982-ben adták ki a *National Security Decision Directive* dokumentumot, amely meghatározta a fő célt: a szovjetek feltartóztatását, szovjetek nemzetközi politikában való visszaszorítását, valamint megfelelő szerződések kötését.

mutatja, hogy az 1984-ben Los Angelesben megrendezett olimpiai eseményen a szovjetek nem vettek részt. Egy darabig az elnök nem akart tárgyalásokat folytatni a szovjet féllel, de ez egy idő után megváltozott, erről egy alkalommal így nyilatkozott: „*Minden területen, katonai hatalom, gazdasági hatalom, szellemi erő, ma erősebbek vagyunk, mint három évvel ezelőtt... készek vagyunk arra, hogy a bennünket elválasztó problémákat megvitassuk*”.⁵ A két fél között tovább folytatódtak a tárgyalások, főleg fegyverzetkorlátozással- és csökkentéssel kapcsolatban.

1985-től a szovjet vezetésben is változások léptek fel Mihail Gorbacsov megválasztásával. Gorbacsov egy új politikai elképzelést kezdett el megvalósítani a szovjet politikában, rájött, hogy a békés együttélés megvalósítása a fontos.

Lényeges változást jelentet az amerikai – szovjet viszonyban az 1985. november 19. és 21. között tartott genfi találkozó, ahol ugyan nem írtak alá semmilyen lényeges iratot, de mégis történtek megegyezések. Tárgyaltak az amerikaiak csillagháborús tervéről (IDS), amelyet a szovjetek teljes mértékben elítéltek. Ezek közé tartozott a közepes hatótávolságú rakéták kölcsönös megsemmisítése. Legközelebb 1986-ban Reykjavík-ban találkozott a két fél, ahol megegyeztek abban, hogy felére csökkentik az interkontinentális rakéták számát, valamint a hordozórakéták betiltását. Végezetül a lényeges fejlemény a két fél kapcsolatában az 1989-es máltai találkozó volt, ahol a felek megegyeztek a leszerelési tárgyalások felgyorsításában, valamint lehetőség nyílt egy újabb önálló politikai kialakításában Közép- Európa területén.

HÁROM PILLÉR ELKÉPZELÉS

Talán feltehetjük magunknak azt a kérdést, miért is alakult oly kedvezően az amerikai- magyar viszony, miért kötöttek számos egyezményt az amerikai kormánnyal, amely teljes mértékben Magyarország fejlődésének kedveztek. Kereshetjük az okokat, de lehet nem találnánk rá megfelelő választ. Az amerikai politikusok számtalan elképzelést alakítottak ki Közép- Kelet-Európával

⁵ Magyarics Tamás: Az Egyesült Államok külpolitikája Bp., 2000. 338-339. old.

kapcsolatban. Többek között Kissinger nevéhez fűződik egy több pólusú világ kialakítása, ahol természetesen az amerikai hatalom befolyása érvényesült volna.

Ez a térség nem jelentős gazdasági szempontból, társadalmában, politikájában is inkább az elmaradottság van jelen, de mégis fontos volt az amerikai vezetésnek, főként stratégiai szempontból. Ennek a térségnek a megszerzése egyben az ő helyzetüket is erősítette volna. Így kialakítottak egy három pillér elméletet, amely a következőképpen néz ki: I. távol- keleti pillér, II. közel- keleti pillér, III. közép- kelet- európai pillér. A második és a harmadik földrajzi szempontból kapcsolódik egymáshoz, így annak megvalósítása fontos pozícióhoz juttatná az amerikai vezetést. Ennek kialakításával lehetőség lenne a harmadik amerikai hatalom létrehozásához.

AMERIKAI- MAGYAR KAPCSOLATOK ALAKULÁSA

A magyar- amerikai kapcsolatokat tekintve pozitív irányba mutat a mérleg nyelve. A változó amerikai politika mellett Magyarországgal való viszonyuk mindig kedvezően alakult. Ez talán köszönhető annak is, hogy az amerikaiak kedvezően fogadták a magyarországi eseményeket, ezt jelzi a hetvenes években jelentős egyezmények létrejötte a két ország között. Még Kissinger külügyminisztersége előtt, 1972-ben Rogers külügyminiszter látogatást tett Budapesten, közvetlen Mindszenty József amerikai nagykövetségről való távozása után.⁶

Majd 1973-ban Vályi Péter miniszterelnök-helyettes Washingtonba látogat, ahol egyezményeket ír alá a két fél, elsősorban az adósság csökkentés elősegítését, konzulátusok létrehozásával és tudományos kapcsolatok kiépítésével kapcsolatban.⁷ Aláírtak egy vagyoni jogi megállapodást, majd a következő évben sikerült a magyaroknak megnyitni a New York-i főkonzulátust - ekkor Bíró József külkereskedelmi miniszter járt az Egyesült Államokban - , s egyben bevezette a magyar kormány az utazási és vízumkönnyítési lehetőségét. A lényeges fordulat az amerikai- magyar viszonyban 1975-ben következett be, amikor a magyarok aláírják

⁶ Ekkor jött létre 1972-ben a konzuli és légügyi egyezmény.

⁷ Magyarország Külpolitikai Évkönyv, 1972. Bp., 1973. 14, 295. old.

a helsinki nyilatkozatot.⁸ A magyaroknak a helsinki nyilatkozat aláírása mellett lehetőségük volt rendezni a dollár- és kötvényadósságaikat is. A korona visszaadását megelőzően, 1976-ban a magyar miniszterelnök helyettes utazott az Egyesült Államokban, ahová elkísérte még Esztergályos Ferenc, a washingtoni magyar nagykövet és Nagy János külügyminiszter helyettes is.

Tárgyalásokat folytattak a korona és a koronázási ékszerek visszaadásával kapcsolatban és a két fél kereskedelmi kapcsolataival kapcsolatban is. Cyrus Vance a következő évben közölte a magyar kormánnyal, hogy az amerikaiak visszaadják a magyar koronát.⁹

1978. január 6-án az amerikai kormány visszaadta a Szent Koronát¹⁰ és a koronázási jelvényeket a magyaroknak.¹¹ Ezekből az egyezményekből is kitűnik, hogy számtalan lehetőségük volt a magyaroknak arra, hogy az amerikai politikával kedvező viszonyt alakítsanak ki, egyben az országunk helyzetét is könnyítették ezáltal. Nemcsak a magyar politikusok tettek látogatást az Államokba, de az amerikai politikusoknak is lehetőségük volt, hogy hazánkba látogassanak. Magyarországon járt Rogers külügyminiszter, Dent kereskedelmi miniszter, Binder közlekedésügyi miniszter is.

Reagen 1981-88 közötti elnöksége alatt másfajta politikát kezdenek folytatni, ettől függetlenül kedvezően alakult az amerikai- magyar viszony. 1987-ben Grósz Károly Mark Palmerral- az Egyesült Államok budapesti nagyköveteivel- tanácskozott számos alkalommal. 1983-ban George Bush alelnök Magyarországra látogatott, majd 1989-ben Mark Palmer tett látogatást. 1989. július 11. és 13. között George Bush ismét Magyarországon tartózkodott, éppen a Nagy Imre és mártírtársai

⁸ Ez az egyezmény nemcsak az ott jelenlévő országok számára volt lényeges, hanem a Szabad Európa Rádió szempontjából is, hiszen ezáltal kibővült a terjesztés szintje, amelyet a többi ország is tudomásul vett. Borbándi Gyula: Magyarok az Angol Kertben Bp., 1996. 399-400. old.

⁹ Borhi László nemcsak az 1956-58 közötti amerikai – magyar viszonyt mutatta be, de megjelent egy cikke a későbbi időszakról is. História 2004/8. Borhi László: A magyar- amerikai viszony változásai.

¹⁰ Számtalan magyar újság foglalkozott a korona visszaadásával, számos cikk jelent meg ebben az időszakban. Erről az eseményről ír a Népszabadság 1977. november 6. Az Egyesült Államok visszaszolgáltatta..., dec. 17-i cikk, 1978. január 6-án Itthon a magyar korona címmel. Kelet- Magyarország 1978. január A korona és a koronázási ékszerek ünnepélye átadása Budapesten.

¹¹ A következők voltak az amerikai külügyminiszterek ezen időszakban, Rogers, Kissinger (1973 szept. 21 - 1977. jan. 20.), Cynes Vance (1977. jan.-1980. ápr. 21.), Edmund Muskie (1980. ápr. 29.-1981. jan. 20.), Alexander Haig (1981. jan. 20.-82. jún. 25.), Georg P. Shultz (1982 jan. 25-1989. jan. 20.)

temetésének időszakában.¹² Az amerikai elnök Magyarországon tett látogatása minden szempontból lényeges volt. Egyben kifejezte országunk támogatását nemcsak gazdasági, de politikai téren is egyaránt.¹³ Majd 1989 szeptemberében Horn Gyula lesz az, aki New Yorkba tesz látogatást, ahol nemcsak az elnökkel van lehetősége találkozni, de Baker külügyminiszterrel is egyben.

A következő látogatás 1989. november 2., amikor a magyar küldöttség Washingtonba érkezett. A magyar küldöttség elsődleges feladata az volt, hogy tájékoztassa az amerikai kormányt a kelet-európai eseményekről. Bemutatták a magyarországi helyzetet és itt szerzett tudomást a magyar küldöttség a máltai találkozóról. Ezen a találkozón részt vett Pozsgay Imre, Kovács László, Alföldy Tádé a külügyminisztériumi főosztályvezető¹⁴, az amerikai részről Baker külügyminiszter, Scowcroft nemzetbiztonsági tanácsadó, Egelburger külügyminiszter első helyettese.

¹² Népszabadság, 1989. július 12.

¹³ Erről a jeles eseményről Horn Gyula: Cölöpök Bp., 1991. 232. oldalán bővebben is olvashatunk.

¹⁴ Alföldy Tádé később nagyköveti posztot tölt be, amelynek megszűnéséről a Magyar Közlönyben is olvashatunk. 120/1997 (IX.16) KE.h. Alföldy Tádé rendkívüli és meghatalmazott nagykövet megbízása alóli felmentése.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- [1] ROMSICS, I.: **Magyarország és a nagyhatalmak a XX. században**, Budapest, Teleki László Alapítvány, 1995.
- [2] MAGYARICS, T.: **Az USA külpolitikája**, Budapest, Eötvös József Kiadó, 2000.
- [3] KULCSÁR, K.: **Két világ között**, Budapest, Akadémia Kiadó, 1994.
- [4] KISSINGER, H.: **Diplomácia**, Budapest, Grafo Kiadó, 1996.
- [5] FISCHER, F.: **A megosztott világ**, Budapest, IKVA Kiadó, 1992.
- [6] DIÓSZEGI, I.: **Nemzetközi kapcsolatok**, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993.
- [7] BORHI, L.: **Az Egyesült Államok és a szovjet zóna (1945-1990)**, Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1994.
- [8] HALMOSSY, D.: **Nemzetközi szerződések 1945-1990**, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995.